

Agresivnost i rješenje sukoba u vrtiću

Makarun, Laura

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:905478>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-31**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

Laura Makarun
AGRESIVNOST I RJEŠAVANJE SUKOBA U VRTIĆU
Završni rad

Petrinja, rujan 2022.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(PETRINJA)**

Laura Makarun
AGRESIVNOST I RJEŠAVANJE SUKOBA U VRTIĆU
ZAVRŠNI RAD

Mentor: prof.dr.sc.Siniša Opić

Sumentor: doc.dr.sc.Tihana Kokanović

Sadržaj

1. UVOD	1
2. AGRESIVNOST	2
2.1. Vanjska obilježja agresivnosti i dob djece	3
2.2. Teorije nastanka agresivnosti	3
2.2.1. Teorija ponašanja i teorija socijalnog učenja	4
2.2.2. Teorije socijalne prerade informacija	4
2.2.3. Hipoteza frustracija-agresivnost	5
2.2.4. Teorije nagona	5
3. VRSTE AGRESIVNOSTI	6
3.1. Otvoreni oblici agresivnosti	6
3.2. Prikriveni oblici agresivnosti	6
3.3. Reaktivna agresivnost	7
3.4. Proaktivna agresivnost	7
3.5. Relacijska agresivnost	8
3.6. Instrumentalna i neprijateljska agresivnost	8
3.7. Verbalna i fizička agresivnost	9
3.8. Socijalna agresivnost	9
3.9. Normalna i abnormalna agresivnost	9
4. UZROCI AGRESIVNOSTI	10
4.1. Spolne razlike u agresivnom ponašanju	11
4.2. Utjecaj medija na agresivnost djece	12
5. AGRESIVNOST I DJEČJI VRTIĆ	13
5.1. Agresivnost ometa druge	13
5.2. Uzroci agresivnosti u dječjem vrtiću	14
5.3. Odglumljena agresivnost	15
5.4. Socijalni poredak u skupini	16
5.5. Skupna agresivnost	16

6. SUKOBI	17
6.1. Vrste sukoba.....	18
6.2. Razvoj sukoba kod djece.....	19
6.3. Razvoj socijalnih vještina kod djece.....	20
7. RJEŠAVANJE SUKOBA	20
7.1. Nenasilno rješavanje sukoba.....	20
7.2. Pregovaranje.....	21
7.3. Posredovanje.....	21
7.4. Arbitraža	21
7.5. Konstruktivno rješavanje sukoba.....	21
7.6. Tijek učenja konstruktivnog rješavanja sukoba.....	22
7.6.1. Početna faza.....	22
7.6.2. Središnja faza.....	22
7.6.3. Završna faza.....	23
8. PREVENCIJA SUKOBA	24
8.1. Poticajno okruženje vrtića.....	27
8.2. Partnerstvo s roditeljima	28
9. ZAKLJUČAK.....	30
10. LITERATURA	32

Sažetak

Agresivno ponašanje je sve veća pojava u današnjem svijetu. Mnogi autori koji su se bavili i koji se još bave pojmom agresivnosti slažu se kako agresivnost predstavlja nanošenje štete nekoj osobi. Agresivno ponašanje je prirodna pojava koja se javlja kod svakog čovjeka. U ovom radu govorit će se općenito o agresivnosti, njenom nastanku, uzrocima te o rješavanju sukoba do kojih dolazi u dječjem vrtiću. Agresivnost nije jednoznačni pojam, već se grana u različite vrste. Prema tome postoje otvoreni i prikriveni oblici agresivnosti, reaktivna i proaktivna agresivnost, relacijska, instrumentalna i neprijateljska agresivnost, verbalna i fizička, socijalna te normalna i abnormalna agresivnost. Uzroci nastanka agresivnosti su različiti, ali se većinom dijele na biološke, socijalne i psihološke čimbenike. Kao što je već poznato, sva djeca mogu biti agresivna bez obzira na dob i spol. Međutim, većinom su dječaci ti koji su agresivniji te oni koriste najčešće fizičku agresivnost, dok djevojčice koriste više verbalnu. Agresivnost u dječjem vrtiću je vrlo česta pojava. Djeca najčešće agresivno reagiraju oko neke igračke koju žele na način da se svađaju, čupaju za kosu, grizu i tako dalje. Sukobi među djecom vrlo su česta pojava u vrtiću. Oni s jedne strane mogu biti pozitivni jer pomažu djeci u rješavanju problema, a s druge strane negativni jer mogu dovesti do agresivnosti. Vrste sukoba dijele se prema uzrocima, sudionicima i posljedicama. Sukobi se mogu riješiti na različite načine, nenasilno i konstruktivno, pregovaranjem, posredovanjem, arbitražom i slično. Isto tako vrlo je važno sukobe na vrijeme uočiti i na pravilan način prevenirati.

Ključne riječi: agresivnost, agresivno ponašanje, dijete, vrtić, sukob, rješavanje sukoba, prevencija.

Summary

Aggressive behavior is a growing phenomenon in today's world. Many authors who dealt with and still deal with the concept of aggressiveness agree that aggressiveness represents harming a person. Aggressive behavior is a natural phenomenon that occurs in every human being. In this paper, we will talk about aggressiveness in general, its origin, patterns, and the resolution of conflicts that occur in kindergarten. Aggressiveness is not a one-size-fits-all concept, but branches into different types. Accordingly, there are open and covert forms of aggressiveness, reactive and proactive aggressiveness, relational, instrumental and hostile aggressiveness, verbal and physical, social and normal and abnormal aggressiveness. The patterns of the emergence of aggressiveness are different, but they are mostly divided into biological, social and psychological factors. As is already known, all children can be aggressive regardless of age and gender. However, mostly boys are the ones who are more aggressive and they usually use physical aggression, while girls use more verbal aggression. Aggression in kindergarten is a very common phenomenon. Most often, children react aggressively around some toy they want by fighting, pulling their hair, biting and so on. Conflicts between children are a very common occurrence in kindergarten. On the one hand, they can be positive because they help children solve problems, and on the other hand, they can be negative because they can lead to aggression. Types of conflicts are divided according to causes, participants and consequences. Conflicts can be resolved in different ways, non-violently and constructively, through negotiation, mediation, arbitration and the like. It is also very important to spot conflicts in time and prevent them properly.

Keywords: *aggressiveness, aggressive behavior, child, kindergarten, conflict, conflict resolution, prevention.*

1. UVOD

Agresivnost je postala sve češći i veći problem koji se javlja već kod djece rane dobi. Agresivan može biti svaki čovjek, pa tako mogu biti i djeca. Agresivnim ponašanjem smatra se kada osoba namjerno nanosi štetu nekoj osobi ili uništava nešto. Pošto se javlja već u ranom djetinjstvu, do 4. godine najčešće se stabilizira. Djeca pomoću agresivnog ponašanja izražavaju svoju bespomoćnost ili ju nekada koriste kao način da provedu svoje interese. Sukobi su također vrlo česta pojava u dječjoj dobi te mogu biti pozitivni za djecu i negativni. Pomažu djeci u stvaranju osjećaja samopoštovanja i zadovoljstva re razvijaju kreativno rješavanje problema.

Cilj ovog rada bazira se na objašnjenju agresivnosti kod djece rane i predškolske dobi te rješavanju sukoba među djecom.

Svrha rada je objasniti i prikazati što je agresivnost i na koje načine je moguće rješavati sukobe između djece u vrtiću. Naglasak je na agresivnosti i njenom nastanku te kako ona izgleda kod djece rane i predškolske dobi. Također, prikazani su i načini rješavanja sukoba kod djece koji su vrlo važni u dječjem razvoju.

Ovaj rad koncipiran je u osam poglavlja. U prvom poglavlju izneseni su tema i cilj te svrha rada. U drugom poglavlju govorit će se općenito o agresivnosti, njenim vanjskim obilježjima i dobi djece te teorijama nastanka. U trećem poglavlju govorit će se o vrstama agresivnosti. U četvrtom poglavlju definiraju se uzroci agresivnosti, koje su spolne razlike u agresivnom ponašanju te kako mediji utječu na pojavu agresivnosti. U petom poglavlju govorit će se o agresivnosti u dječjem vrtiću, koji su uzroci nastanka agresivnosti u vrtiću te o odglumljenoj i skupnoj agresivnosti te o socijalnom poretku djece u skupini. U šestom poglavlju definirat će se općenito što su sukobi, koje su vrste sukoba kod djece, kako se oni razvijaju kod djece i na koji način se razvijaju socijalne vještine. U sedmom poglavlju govorit će se o načinima rješavanja sukoba, nenasilnom i konstruktivnom rješavanju sukoba te o tijeku učenja konstruktivnog rješavanja sukoba. U osmom, zadnjem poglavlju govorit će se o prevenciji nastanka sukoba, kako komunikacija utječe na nastanak sukoba, uloga igre, poticajnog okruženja te partnersva s roditeljima, kao važnim partnerima u odgoju i obrazovanju djece.

2. AGRESIVNOST

Svi ljudi mogu biti agresivni, pa tako i djeca. Kada je riječ o agresiji često se misli na ponašanja koja se doživljavaju kao „agresivna“. Agresija dolazi od latinske riječi *aggredi* koja označava pristupiti nečemu, odnosno u smislu izložiti ili napasti. Također, agresija znači i oduprijeti se zaprekama ili započeti nešto (Rumpf, 2006).

Agresivnost je neprihvatljivo ponašanje kojem je namjera nanošenje štete nekoj osobi ili uništavanje nečega (Bartol, 1995 prema Essau i Conradt, 2006). Neagresivni postupci mogu uzrokovati štetu, ali kod njih ne postoji nikakva namjera, dok agresivni postupci u sebi sadrže neprijateljsku namjeru. Cilj agresivnih postupaka je duševno i tjelesno oštećivanje druge osobe te se agresivnim ponašanjem smatra čak i kada neko dijete govori ružne riječi drugom djetetu s namjerom da ga povrijedi (Moeller, 2001 prema Essau i Conradt, 2006).

Postoji mnoštvo različitih definicija agresivnosti, ali većini su zajedničke dvije karakteristike. Prva karakteristika je ponašanje čija je svrha nekome naštetiti, dok je druga karakteristika žrtva koja poima da je povrijeđena (Harre i Lamb, 1983 prema Underwood, 2004). Također, u kriterij agresivnosti mogu spadati i ponašanja koja nanose štetu socijalnom statusu ili prijateljstvu (Galen i Underwood, 1997 prema Underwood, 2004). Agresivna ponašanja destruktivna su za sve odnose. Vršnjaci djelomično osuđuju većinu takvih ponašanja. Međutim, neka agresivna ponašanja se toleriraju te se smatraju pravednima. Takva ponašanja su branjenje sebe ili dostojanstva nekog drugog te uzvratanje nakon provokacije (Perry, Perry i Kennedy, 1992 prema Bierman, 2004 prema Cakić i Velki, 2014).

Agresivnost kod predškolske djece nije neuobičajena pojava. Agresivna ponašanja mogu se javiti već u ranom djetinjstvu te se do 4. godine djetetova života mogu stabilizirati. Iako se pojava agresivnog ponašanja kod djece rane dobi smatra fazom razvoja, ona se svakako mora kontrolirati (Hicela i Sindik, 2011). Teorija deficita i teorija suficita su dvije teorije o tome zašto djeca pokazuju neprimjerenu agresivnost. Teorija deficita tvrdi kako su djeca agresivna jer im nešto manjka, dok teorija suficita tvrdi da su djeca agresivna jer se ne znaju nositi s visokim razinama agresivnosti i bijesa. To dovodi do toga da djecu njihovo duševno stanje prisiljava na agresivnost (Katz i McClellan, 1999).

2.1. Vanjska obilježja agresivnosti i dob djece

Agresivno ponašanje jedan je od oblika antisocijalnog ponašanja. Djeca putem agresivnog ponašanja mogu izraziti svoju bespomoćnost ili im agresivno ponašanje može služiti kao brutalan način provođenja vlastitih interesa. Kod nekih slučajeva, djeca putem agresivnog ponašanja žele razvijati svijest o sebi ili stvoriti identitet. Koliko god da su u pojedinačnim slučajevima uzroci agresivnog ponašanja raznoliki, toliko imaju i jednoznačne posljedice (Petermann i Petermann, 2010). Djeca sve do pete godine postepeno usvajaju granice i vrijednosti od svojih roditelja, ustanova te društva. Brzina izražavanja agresivnosti kod djece ovisi o načinu na koji ju roditelji ili šira obitelj izražava (Juul, 2018).

Djeca agresivnim ponašanjem često mogu signalizirati krizu svog socijalnog okruženja. Uzroci pojave dječje agresivnosti raznoliki su, iako se u nekim određenim socijalnim i obiteljskim uvjetima, kao što su: zanemarivanje i zlostavljanje, sukobi između roditelja, može opaziti više agresivnog ponašanja djece (Petermann i Petermann, 2010).

Oblici agresivnog ponašanja ovise o dobi djeteta. U dojenačkoj dobi, odnosno u drugoj polovici prve godine, dojenče iako ne shvaća uzročno-posljedične odnose, može izraziti srdžbu s točno određenim ciljem. Ipak, dojenče u tom slučaju ne slijedi namjeru da nekoga ugrozi, već se radi o emociji koja je slična agresiji. U drugoj i trećoj godini djeca počinju imati izljeve bijesa i agresivnosti prema svojim vršnjacima ili odraslima. U predškolskoj i školskoj dobi, dječaci su skloniji fizičkoj agresiji, dok se djevojčice više okreću prema indirektnim oblicima agresivnosti. Međutim, samo kod vrlo malog broja djece koja polaze osnovnu školu pojavljuje se okrutnost prema životinjama ili drugoj djeci. U mladenaštvu i ranoj odrasloj dobi agresivna ponašanja postaju sve izraženija. Razlog tome je što dolazi do porasta tjelesne snage osoba i lakše dostupnosti oružja. Najčešće vršnjaci provode nasilje, dok mali dio mladih postane vrlo agresivan prema svojim roditeljima ili učiteljima (Loeber i Hay, 1997 prema Petermann i Petermann, 2010).

2.2. Teorije nastanka agresivnosti

Mnoge teorije bavile su se pitanjem zašto djeca i mladi postaju agresivni. Prema autorima Essau i Conradt (2006) teorije koje su se bavile tim pitanjem su:

- a) Teorija ponašanja i teorija socijalnog učenja
- b) Teorije socijalne prerade informacija
- c) Hipoteza frustracija-agresivnost

- d) Teorije nagona
- e) Model „antisocijalnih sklonosti“

2.2.1. Teorija ponašanja i teorija socijalnog učenja

Agresivnost se prema teoriji ponašanja i teoriji socijalnog učenja može naučiti, održavati te ponovno poništiti. To se događa kroz proces opažanja te klasičnog ili operantnog uvjetovanja. Dok se agresivnost uči kroz opažanje i klasično uvjetovanje, operantno uvjetovanje važno je za održavanje agresije. Kod klasičnog uvjetovanja „ako se podražaj koji izaziva agresivnu reakciju pojavljuje istodobno s isprva neutralnim podražajem iz okoline, agresivna reakcija može se uz njega vezati. Tako podražaj iz okoline postaje uvjetovanim podražajem, koji u sljedećim situacijama može i sam izazvati agresivnu reakciju“ (Essau i Conradt, 2006; str.102). Kod operantnog uvjetovanja agresivne reakcije se pojačavaju i to im pomaže u jačanju i održavanju. Do toga dolazi na dva načina. Prvi način je da agresivna reakcija ima pozitivan ishod te ju tada pozitivno potkrepljenje jača. Dok je drugi način da agresivna reakcija završi neku neugodnu situaciju ili uzrokuje da se ona izbjegava, onda ju negativno potkrepljenje jača. Najpoznatija teorija socijalnog učenja jest teorija Alberta Bandure (1989). Prema Banduri prvi i najvažniji način učenja agresivnih reakcija je učenje promatranjem (Essau i Conradt, 2006).

2.2.2. Teorije socijalne prerade informacija

Teoriju socijalne prerade informacija formirali su Crick i Dodge (1994, prema Essau i Conradt, 2006). Njome su pokušali objasniti ponašanje agresivnih dječaka. Pretpostavili su da djeca kod doživljavanja događaja koji izazivaju agresiju prolaze kroz nekoliko kognitivih procesa. Djeca prvo pokušavaju dekodirati događaj. Zatim interpretiraju taj događaj na način da uzimaju u obzir informacije koje su prikupili iz okruženja. Te informacije promatraju u odnosu na njihove ciljeve i pokušavaju napraviti procjenu. Potom traže moguće reakcije na taj događaj i procjenjuju prikladnost svake moguće reakcije te biraju odgovarajuće i zadovoljavajuće rješenje. I na kraju svoju odluku provode u djelo (Essau i Conradt, 2006). Važan aspekt Dodgeove teorije jest „koncept sklonosti prema neprijateljskim atribucijama“ (Essau i Conradt, 2006; str. 106). Prema konceptu djeca koja su agresivna često su sklona pripisivati neprijateljske namjere drugima. Drugu djecu i vršnjake, ali i odrasle vide kao neprijateljski nastrojene, napadačke ljude. Dodgeova teorija vrlo je zanimljiva iz razloga što izdvaja niz procesa koji su važni kod pojave agresivnosti (Essau i Conradt, 2006).

2.2.3. Hipoteza frustracija-agresivnost

Hipoteza frustracija-agresivnost jedna je od najpoznatijih hipoteza u vezi s agresijom kod djece. Hipotezu je postavio John Dollard sa svojim suradnicima (1939, prema Feshbach i Feshbach, 1971). To je model koji se zasniva na dvije osnove. Prva je da frustracija uvijek izaziva neki oblik agresije, a druga da je agresija uvijek izazvana nekim oblikom frustracije. U Berkowitzovoj revidiranoj hipotezi frustracija-agresivnost, agresivnost uvijek nastaje kombinacijom vanjskih „okidača“ i unutarnjih poriva. Prema njemu osoba koja je neprijateljski nastrojena i ljuta te je spremna na agresivnost, ne mora pokazivati agresivno ponašanje. Berkowitzova teorija u prvoj verziji naglašava da mora postojati podražaj koji upućuje na agresivnost, da bi do agresivnosti uopće došlo. Kasnije je razmatrao mogućnost da se osoba koja je bijesna može ponašati agresivno, iako ne postoje nikakvi podražaji (Essau i Conradt, 2006).

2.2.4. Teorije nagona

Sigmund Freud pokušao je agresivnost kod ljudi svesti na biološki utemeljen nagon. Razvio je model u kojem su suprotstavljeni thanatos (nagon smrti) i eros (nagon za životom). Freud navodi kako djeca umjesto da se ponašaju agresivno, oni tu agresivnost mogu sublimirati u sportske aktivnosti. Također, prijenos je važan proces koji je povezan s agresivnošću. Kada je dijete frustrirano i ne može se obraniti od osobe koja mu je uzrokovala frustraciju, tada dolazi do prijenosa. Dijete tada bira „siguran“ cilj, te mu objekt njegove agresije postaje njegova simbolička zamjena, a nije više pravi objekt. U teoriji nagona navodi se i etiološka teorija agresivnosti koju je opisao Konrad Lorenz (1966). On je agresivnost opisao kao „borbeni instinkt koji se pokreće pomoću određenih „aktivirajućih podražaja“ iz okoline“ (Essau i Conradt, 2006; str. 114). Lorenz zamišlja agresivnost kao hidraulički sustav koji stvara vlastitu energiju. Također smatra kako se agresivni nagoni neko vrijeme gomilaju, dok ne izbiju zbog određenog odgovarajućeg podržaja (Essau i Conradt, 2006).

2.2.5. Model „antisocijalnih sklonosti“

Model „antisocijalnih sklonosti“ sadrži razvojne trendove koji pridonose objašnjenju antisocijalnog ponašanja osoba (Connor, 2002 prema Essau i Conradt, 2006). „Prema tom modelu, veća je vjerojatnost da će djeca i mladi s antisocijalnim sklonostima u ranijoj dobi pokazivati tjelesno agresivno ponašanje, koje će se održati kroz tinejdžerske godine sve do

rane odrasle dobi“ (Essau i Conradt, 2006; str. 116). Glavni čimbenici koji utječu na antisocijalne sklonosti odnose se na okolinu, temperament, roditeljske te neurokognitivne čimbenike. Ovaj model integrira osobne varijable, varijable okoline, te čimbenike zaštite i rizika (Essau i Conradt, 2006).

3. VRSTE AGRESIVNOSTI

Socijalno nepoželjna ponašanja su sva ponašanja koja ne odgovaraju društvenim normama i očekivanjima te ponašanja koja su štetna za funkcioniranje neke grupe ili društva općenito (Sindik, Rendulić i Sindik, 2012 prema Sindik i Sindik, 2013). Kod predškolske djece to su: svađe, psovanje, udarci, ugrizi, galama, otimanje i uništavanje igraćaka, štipanje i slično (Essau, 2006 prema Sindik, Sindik, 2013). Uzroci takvih ponašanja, različiti su. Nekad je u pitanju zastrašivanje, nekada je osveta, ali i obrana sebe i drugih (Haug-Schnabel, 1997). Radi se o mnogo različitih oblika agresivnog ponašanja i djelovanja koja se pojavljuju već kod djece rane dobi, a znače ili obranu od nečega ili borbu za nešto (Žužul, 1980., prema Marangunić, 2002 prema Sindik, Sindik, 2013). U nastavku je navedeno nekoliko vrsta agresivnosti te njihove karakteristike.

3.1. Otvoreni oblici agresivnosti

Autori Essau i Conradt (2006) definiraju otvorenu agresivnost kao otvoreni čin sukobljavanja koji je povezan s fizičkim nasiljem. To su na primjer fizički obračuni, upotreba oružja s neprijateljskom namjerom ili teroriziranje drugih. Djeca koja imaju otvoreno antisocijalno ponašanje često su sklona reagirati razdražljivije, negativnije i osjetljivije na neprijateljsku situaciju od djece koja imaju prikriveno agresivno ponašanje. Otvoreno agresivna djeca često se opisuju kao borci. Učestalost fizičkog nasilja smanjuje se kada djeca prelaze u mladenačku dob. U kasnijoj mladenačkoj dobi i djevojčice i dječaci podjednako su agresivni (Loeber i Stouthamer-Loeber, 1998 prema Essau i Conradt, 2006).

3.2. Prikriveni oblici agresivnosti

Karakteristike prikrivene agresivnosti su prikriveni agresivni postupci koji se uvijek događaju u tajnosti. Takvi postupci su krađe, podmetanje požara, bježanje od kuće i s nastave. Djeca koja imaju prikrivenu agresivnost često su manje društvena i više nepovjerljiva prema drugima, bojažljiva su te često unutar obitelji dobivaju malo pohvale (Loeber i Stouthamer-Loeber, 1998 prema Essau i Conradt, 2006). Djeca koja se ponašaju

agresivno prema drugima i krađu imaju veći rizik da će se kasnije sukobiti sa zakonom. Istraživanja su pokazala da roditelji, čija djeca krađu, često imaju problema s prikladnim nadzorom nad njima i s postavljanjem discipline (Essau i Conradt, 2006).

3.3. Reaktivna agresivnost

Reaktivna agresivnost je oblik agresivnog ponašanja koje predstavlja reakciju na neki događaj, ponašanje ili vanjski podražaj. To može biti provokacija, prijetnja, ili sprječavanje ostvarenja nekog cilja. Također, podražaj može biti stvaran ili ga dijete tako može doživjeti (Ručević i Duvnjak, 2010). U takvim situacijama podražaj izaziva velike količine bijesa, koje se spajaju s impulzivnošću, slabo razvijenim sposobnostima savladavanja te sa slabom sposobnošću usmjeravanja ponašanja. Osoba u tim situacijama najčešće očekuje negativan ishod, reagira agresivno te pokazuje fiziološku uzbuđenost. Osobe koje imaju reaktivnu agresivnost pokazuju neprijateljsku agresivnost s velikim udjelom osвете prema drugima (Essau i Conradt, 2006). Reaktivna agresivnost često započinje ranije nego proaktivna agresivnost. Povezana je s grubim mjerama roditeljskog odgoja, socijalnim problemima, tjelesnim zlostavljanjem, nestabilnošću obitelji te iskustvima nasilja (Schwartz i sur., 1998). Djeca koja imaju reaktivnu agresivnost nisu toliko omiljena u društvu, te je njihova socijalna kompetencija manja. Također, često se žale da ih vršnjaci odbacuju i imaju češće problema s koncentracijom i obuzdavanjem impulzivnosti (Schields i Cicchetti, 1998 prema Essau i Conradt, 2006). Reaktivno agresivna djeca imaju nisko samopoštovanje i niski osjećaj vlastite kompetentnosti (Dodge i sur., 1997 prema Ručević i duvnjak, 2010).

3.4. Proaktivna agresivnost

Kada je riječ o proaktivnoj agresivnosti tada se govori o djetetu koje namjerno i planirano koristi agresivno ponašanje kako bi dominiralo nad nekim drugim djetetom ili postiglo cilj. Djeca koja koriste taj oblik agresivnosti najčešće su samouvjerena i mirna. Očekuju kako će njihova agresija imati pozitivan ishod (Dodge, 1991 prema Essau i Conradt, 2006). Prema tome djeca koja imaju proaktivno agresivno ponašanje uvjerena su da se agresivnost isplati zbog prednosti koje donosi. Uvjereni su kako mogu ojačati osjećaj vlastite vrijednosti na način da ovladaju drugom djecom, koja im se najčešće pokoravaju prije nego dođe do ozbiljne povrede (Crick i Dodge, 1996). Proaktivna agresija povezana je s visokim samopoštovanjem i visokim osjećajem vlastite kompetentnosti (Dodge i sur., 1997 prema Ručević i Duvnjak, 2010). Također, može imati i vrlo važan utjecaj na u

razvoju delikventnog ponašanja u ranoj mladenačkoj i odrasloj dobi (Pulkkinen, 1996 prema Ručević i Duvnjak, 2010).

3.5. Relacijska agresivnost

Relacijska agresivnost je ponašanje koje zbog uništavanja veza, pripadnosti skupini, uništavanja prijateljstva šteti drugim ljudima (Crick, 1996 prema Essau i Conradt, 2006). Tu je riječ o tome kako će se agresor pobrinuti da neko dijete bude odvojeno, odnosno isključeno iz skupine ili će mu prijetiti da će to učiniti. Utvrđeno je kako je relacijska agresivnost kod djevojčica češća nego kod dječaka (Byorkvist i sur., 1992 prema Essau i Conradt, 2006). Rani početak relacijske agresivnosti kod djece pojačava, a može i izazivati osjećaj očaja. Međutim, moguće je i da osjećaj očaja izazove relacijsku agresivnost. Primjerice, djeca koja se osjećaju neprihvaćenima i usamljenima mogu se osvetiti svojim vršnjacima tako da koriste relacijsku agresivnost. Nakon što isključe drugu djecu, sami se osjećaju bolje. Djevojčice koje imaju relacijsku agresivnost teško održavaju bliska prijateljstva koja su im vrlo važna te im ona nanosi puno više štete. Također, manje su omiljene u društvu i usamljenije su od ostalih djevojčica koje ne pokazuju takav oblik ponašanja. Relacijski agresivna djeca više su emocionalno i socijalno neprilagođena u usporedbi s drugom djecom koja nemaju taj oblik agresivnog ponašanja. Postoji velika vjerojatnost da će tu djecu vršnjaci češće odbijati, što dovodi do toga da djeca postaju prkosna, depresivna, impulzivna i plašljiva (Essau i Conradt, 2006).

3.6. Instrumentalna i neprijateljska agresivnost

Djeca koja su instrumentalno agresivna, takav oblik agresivnog ponašanja pruža prednosti ili nagrade koje su povezane s neugodom djeteta koje je žrtva (Feshbach, 1970 prema Essau i Conradt, 2006). Kod instrumentalne agresivnosti kako dijete odrasta tako se ona smanjuje te nije zamijećena velika razlika među spolovima. Za razliku od instrumentalne agresivnosti, kod neprijateljske agresivnosti kako dijete odrasta tako se ona povećava i zamijećeno je kako je neprijateljska agresivnost češća kod dječaka, nego kod djevojčica. Oba oblika agresivnog ponašanja mogu se preklapati, što dovodi do problema kod njegova prepoznavanja jer mnoge agresivne epizode mogu imati sastavnice i instrumentalne i neprijateljske agresivnosti (Hartup, 1974 prema Essau i Conradt, 2006).

3.7. Verbalna i fizička agresivnost

Verbalna i fizička agresivnost je podjela prema načinu izvedbe. Verbalna agresivnost vrši se riječima te je daleko učestalija od fizičke agresivnosti. Ona uključuje psovanje, vikanje, vrijeđanje, nazivanje pogrđnim imenima, prijetnje i slično. Prema nekim istraživanjima na verbalnu agresivnost otpada više od pola svih agresivnih ponašanja. Kod fizičke agresivnosti, za razliku od verbalne, postoje fizički napadi. To mogu biti udaranje, guranje, griženje, razbijanje (Vasta, Haith i Miller, 1998).

3.8. Socijalna agresivnost

Socijalnu agresivnost kao pojam uveli su Cairns i suradnici (1989 prema Card, Stucky, Sawalani i Little, 2008) te je ona prije bila poznatija pod nazivom indirektna agresivnost. Ova vrsta agresivnosti uključuje ponašanja koja narušavaju ljudske odnose. To može biti isključivanje ili odbacivanje neke osobe iz grupe. Autori pod pojmom socijalne agresivnosti opisuju sve vrste dječje manipulacije do koje dolazi u vršnjačkim odnosima. Kao socijalno agresivno ponašanje, navode se odbacivanje osobe, širenje negativnih glasina, narušavanje žrtvina samopoštovanja te socijalno isključivanje s ciljem nanošenja štete. Socijalno agresivna djeca ne žele sudjelovati u igri, razgovoru, odgovarati na pitanja i ignoriraju druge. Takvo ponašanje kod ostale djece izaziva povredu, neugodnost i razočaranost (Card i sur., 2008).

3.9. Normalna i abnormalna agresivnost

Postoje ponašanja koja se karakteriziraju kao agresivna, no ona su očekivana kako dijete odrasta te služe njegovom osamostaljenju. U dobi od 12 do 18 mjeseci, polovina socijalna interakcija među djecom može se smatrati kao konflikti. Abnormalna agresivna ponašanja djece kvalitativno odstupaju od „normalne“ agresivnosti koja je dio odrastanja. Primjerice, fizički obračuni kod predškolske djece relativno su česti. Međutim, mučenje životinja ili podmetanje vatre kvalitativno odstupa od normalnih agresivnih postupaka. Također, abnormalna agresivnost razlikuje se od „normalne“ agresivnosti i kvantitativno. To se događa u pogledu intenziteta, duljine trajanja ili učestalosti pojavljivanja. Kod djece predškolske dobi, osobito kod dječaka češće se susreće fizička agresivnost nego kod djevojčica. Ista količina fizičke agresivnosti kod djevojčice od sedam godina može biti razlog za zabrinutost, iako kod dječaka iste dobi to ne bi bio slučaj. Također, može doći do ometanja različitih aspekata dječjeg razvoja te štetnog utjecaja na ponašanje ili imovinu (Moeller, 2001 prema Essau i Conradt, 2006).

4. UZROCI AGRESIVNOSTI

Kod uzroka agresivnog ponašanja često postoji više faktora. Istraživanjem organskih uzroka ispituju se određena područja mozga kako bi se mogla isključiti organska smetnja u nastanku agresivnosti (Rumpf, 2006). Uzroci nastanka agresivnosti uglavnom se dijele na biološke, socijalne i psihičke čimbenike. Često su za rani razvoj agresivnosti bitni biološki čimbenici, dok su za njen daljnji razvoj karakteristični psihosocijalni čimbenici. Agresivnost se jednim dijelom nasljeđuje, a drugim dijelom uči. To je vrlo stabilna i postojana osobina koja se u predškolskoj dobi učvršćuje (Petermann i Petermann, 2010).

Biološki faktori nastanka agresivnosti opisuju se kao poremećaji funkcije živčanog sustava djeteta koji je uvjetovan komplikacijama koje se događaju prilikom trudnoće ili poroda. Zloupotreba štetnih sredstava (alkohol, cigarete, droga) u trudnoći štetno utječu na razvoj mozga djeteta te mogu promijeniti način učenja djeteta i loše utjecati na njegov socijalni razvoj. Također, važan aspekt imaju i razlike u spolu djece, o čemu će se govoriti nešto više kasnije (Petermann i Petermann, 2010).

Kod psihičkih faktora najvažniji je težak temperament. Tu se još spominje i nedovoljna kontrola impulsa i reguliranje emocija, iskrivljena socijalno-kognitivna obrada informacija i nedovoljna sposobnost uživljavanja. Težak temperament kod dojenčeta karakterizira nepravilan ritam spavanja, problemi pri uzimanju hrane, motorički nemir te laka razdražljivost, dok su karakteristike u razdoblju ranog djetinjstva razdražljivost i iritabilnost. Razlike u temperamentu između djece imaju učinak na sposobnost samoregulacije, ometanje pažnje, motoričku aktivnost djeteta, te emocionalnu reaktivnost (Petermann i Petermann, 2010).

Socijalni faktori odnose se ponajviše na obiteljske utjecaje koji utječu na nastanak agresivnog ponašanja. Prema rezultatima jednog istraživanja utvrđeno je kako se, u obiteljima u kojima su djeca agresivna, pravila ne izgovaraju niti se poštuju, roditelji nemaju informacije o tome što njihova djeca rade, unutar obitelji ne postoji sposobnost da se govori o problemima i da se oni rješavaju, te roditelji ne osnažuju svoju djecu ili ne rade to dosljedno. Ti faktori upućuju na to kako se radi o zapuštenom odgojnom ponašanju. Također, ovi aspekti naglašavaju kako roditelji imaju odlučujući utjecaj na nastanak agresivnost kod svoje djece. Međutim, zbog utjecaja vršnjaka, roditelji nikada neće upotpunosti uspjeti spriječiti nastanak agresivnog ponašanja kod svog djeteta. Pozitivnim socijalnim ponašanjem koje se prakticira u obitelji i razgovorima o problemima, roditelji

mogu djelovati protiv nastanka agresivnog ponašanja (Petermann i Petermann, 2010).

4.1. Spolne razlike u agresivnom ponašanju

Dječaci već kao dojenčad emocionalno su labilniji, odnosno slabije reguliraju svoje emocije i češće pokazuju negativne afekte nego djevojčice (Petermann i Petermann, 2010). Dječaci ispoljavaju različite oblike agresivnosti, a najčešći oblik je fizička agresivnost. S obzirom da je kod dječaka naglašena važnost dominacije, oni za to koriste tjelesnu i verbalnu agresiju. Dječaci koji izražavaju fizičku agresivnost tijekom predškolske dobi, skloniji su pokazivanju agresivnosti i u ranoj mladosti i ranoj odrasloj dobi (Cakić i Velki, 2014). Oblici agresivnog ponašanja koji se pojavljuju kod dječaka su otvoreno-direktni oblici, instrumentalna agresija s egoističnim namjerama, imaju snažnu želju za dominacijom u grupi vršnjaka te imaju ograničene socijalne vještine za primjereno rješavanje konflikata (Petermann i Petermann, 2010).

S druge strane, djevojčice već kao dojenčad pokazuju pozitivne emocije što im pomaže u boljoj kontroli svojih raspoloženja i osjećaja. Djevojčice i u predškolskoj dobi puno bolje kontroliraju svoje emocije te je to jedan od razloga zašto su djevojčice te dobne skupine manje agresivne od dječaka (Zahn-Waxler i sur., 1996 prema Petermann i Petermann, 2010). Nadalje, djevojčice se počinju ponašati agresivno ulaskom u pubertet i pokazuju oblike agresivnog ponašanja kao što su: podmuklo-skriveni oblici, emocionalno motiviranu agresiju, pokazuju jače izraženo prosocijalno ponašanje, te imaju različite socijalne vještine koje im pomažu u smanjenju agresivnog ponašanja. Za djevojčice je karakteristično da u djetinjstvu neće doći do porasta agresivnog ponašanja, iako postoje nepovoljni uvjeti. Na početku puberteta djevojčice tek počinju pokazivati grubo agresivno ponašanje. Tjelesne promjene, do kojih dolazi u pubertetu, dovode do toga da se kod djevojčica smanjuje samopoštovanje (Petermann i Petermann, 2010). Djevojčice svoju agresivnost najčešće izražavaju na verbalan način, odnosno na način da narušavaju odnose među drugima. Primjerice, puno više ogovaraju, izoliraju drugu djecu te imaju facijalne ekspresije. Takav oblik agresije najbolji je za manipuliranje socijalnim odnosima i za potrebe za socijalnom prihvaćenošću kod djevojčica. Kao i kod dječaka, djevojčice koje se u predškolskoj dobi ponašaju agresivno više su rizične za neprilagođeno ponašanje u kasnijoj dobi (Cakić i Velki, 2014).

4.2. Utjecaj medija na agresivnost djece

Provedena su različita istraživanja kojima se pokušala utvrditi povezanost utjecaja nasilja u crtanim filmovima na agresivno ili antisocijalno ponašanje djece. Većina istraživanja pokazala je blagi porast agresivnog ponašanja koji je povezan s gledanjem nasilnih crtanih filmova. Postoji vjerojatnost da su crtani filmovi s nasilnim scenama dali doprinos u porastu nasilja među djecom u različitim društvima (Petermann i Petermann, 2010). U nekim određenim uvjetima televizija može pojačati agresivnost, ali treba postojati predispozicija za agresivno ponašanje kod djeteta. U današnje vrijeme, svakodnevicom je u mnogim obiteljima zavladała upotreba medija, koja ako se zlouporabi može smanjiti odgovornost obitelji za odgoj djeteta. Upravo iz tog razloga dječji vrtić može iskoristiti dječja iskustva s televizijom na način da pomaže u razvoju i potiče aktivno raspravljanje. Naročito se treba pomoći onoj djeci koja kod kuće ne dobivaju odgovarajući poticaj (Hamann i Hamann, 2001 prema Rumpf, 2006).

Sve je veći broj djece koja su hiperaktivna i spremna na nasilje te imaju smanjenu koncentraciju. Razlog tome je što djeca, kad sjednu pred ekrane, više se ne kreću dovoljno te im nedostaje aktivnog bavljenja drugim ljudima i stvarima. Djeca koja igraju računalne igre imaju oštećen psihički razvoj. Neposredno nakon igranja računalnih igara u kojima ima puno nasilja i ono je prihvaćeno u tim igrama, kod djece se značajno „otpuštaju kočnice“. Ako djeca često igraju takve igre dolazi do češćeg naginjanja agresiji i nasilju. To može dovesti do toga da između djece, iz bezazlenog natezanja, dođe do teške tučnjave. Agresivnost kod djece može se poticati prizorima nasilja, ako kod djeteta nisu zadovoljene ili su nedovoljno zadovoljene osnovne potrebe. U obiteljima gdje djeca doživljavaju svakodnevno uzajamno omalovažavanje, nasilje ili međusobno nerazumijevanje, pojačava se njihova spremnost na nasilje. Prema tome se može zaključiti kako mediji djecu ne čine pametnijima, niti ih čine nesposobnima za život u društvu. Za koristi ili štetu medija važni su životni uvjeti u kojima se dijete nalazi u obitelji (Rumpf, 2006).

Djeca će nasilna ponašanja koja vide u filmovima ili računalnim igricama najčešće oponašati. Oponašaju nasilna ponašanja koja pripadaju „dobrim“ likovima, odnosno agresivnost kojom se postiže cilj. Teže se može uočiti kako nasilje na televiziji i u računalnim igrama povećava vjerojatnost pojave i svih drugih agresivnih postupaka. Zbog takvog oblika nasilja na televiziji, djeca postaju tolerantnija na nasilje te im ono više ne smeta (Parke i Slaby, 1983 prema Vasta i sur., 1998).

Činitelji koji su povezani s upotrebom televizije i videa te koji imaju štetan utjecaj su: obiteljska klima, doživljaj frustracije i životna perspektiva. Obiteljska klima je najvažniji činitelj jer ako u nekoj obitelji u kojoj svakodnevno vlada nasilje, igranje računalnih igara s nasiljem povećat će spremnost djeteta na nasilje. Uzroci nepovoljnog razvoja ličnosti djeteta često su uvjerenja da nije voljen u svojoj obitelji. Kod doživljaja frustracije, ako se ona često događa i ako se ne može kompenzirati, dolazi do rasta agresije te spremnosti na nasilje. Također, odgovarajuće igre i tu pojačavaju svoje djelovanje. I na kraju kod životne perspektive kada dijete doživljava svoju egzistenciju kao besmisleni te za sebe ne vidi pozitivnu budućnost (Rumpf, 2006).

Djeca i mladi koriste medije, odnosno televiziju i računalne igre kao bijeg iz svoje okoline koja im izaziva strah. Također, djeca putem računalnih igara mogu sagraditi komunikacijske barijere prema svojim roditeljima. Svijet medija omogućuje im slobodni osobni prostor, koji ih ograđuje od svijeta odraslih (Rumpf, 2006)

5. AGRESIVNOST I DJEČJI VRTIĆ

Kada se govori o agresivnosti u dječjem vrtiću, riječ je o svađama, vrijeđanju, povlačenju za kosu, galami, psovanju, otimanju i uništavanju igračaka, ugrizima, udarcima itd. Kod male djece, agresivno ponašanje uvijek znači borbu za nešto ili obranu od nečega. Agresivnost je uvijek bila sastavni dio kod djece rane i predškolske dobi. U vrtiću dijete stječe iskustvo s vršnjacima te će se sigurno kad tad susresti s agresivnošću, bez obzira na iskustvo koje je steklo u obitelji. Dijete promatrajući druge, ali i svojim vlastitim iskustvom uči u kojim situacijama je poželjno djelovati agresivno kako bi došlo do željenog cilja (Haug-Schnabel, 1997).

Agresivnost spada u dječju svakodnevnicu isto kao i igranje, pjevanje, smijanje. Prema tome, vrtić treba biti mjesto koje pruža sigurnost i zaštitu svakom pojedinom djetetu. Također, treba biti mjesto koje nudi priliku za uspostavljanje kontakata s drugom djecom i odraslima. Problemi u vrtiću, tri do četiri puta tijekom jednog sata izazivaju agresivno ponašanje. Obično ona traje vrlo kratko, u prosjeku 24 sekunde (Haug-Schnabel, 1997).

5.1. Agresivnost ometa druge

Agresivnost je obično glasna, te je njen ishod skoro uvijek neuračunljiv. Ona ometa sve one koji su izravno upleteni u sukob, ali i one koji slušaju ili gledaju. Agresivnost se

koristi jednoznačnim i jasnim jezikom. Kada se govori o agresivnosti u neposrednoj blizi, svaka osoba koja se tamo nalazi treba obratiti pažnju na nju. Razlog tome je što neočekivano i lako osoba može biti uvučena u sukob koji traje (Haug-Schnabel, 1997).

5.2. Uzroci agresivnosti u dječjem vrtiću

Agresivnost uvijek ima neki uzrok, nikada ne nastaje kao „grom iz vedra neba“. Djeca u vrtiću provode veći dio svog vremena, odnosno dana, te je stoga posve normalno da će tijekom interakcije među njima doći do sukoba. Postoje brojni uzroci koji mogu potaknuti agresivnost kod djeteta, a neki od njih navedeni su ovdje (Haug-Schnabel, 1997).

Najčešći napadi događaju se zbog igračaka jer dijete ne žele podijeliti neku igračku s drugim djetetom. U pokušaju da mu uzme igračku nanijelo mu je bol, te je dijete zbog bijesa spremno udariti dijete koje mu je željelo uzeti igračku. Tu se može reći da se radi o agresivnosti utemeljenoj na obrani (Haug-Schnabel, 1997).

Jedno dijete je divljalo i igralo se na grub način te je bilo pritisnuto u kut od strane druge djece. U tom trenutku dijete je osjetilo strah, te je panično počelo udarati dijete koje mu je bilo najbliže. Kod ovog primjera može se reći da je to agresivnost u bezizlaznoj situaciji ili panična agresivnost (Haug-Schnabel, 1997).

Kod djece agresivnost može proistjeći i iz frustracije. Primjerice, nekoliko djece je divljalo i ometalo je intenzivnu igru dvoje djece. Nepažnjom djeca su srušila građevinu koju je složilo to dvoje djece. U tom trenutku jedno od to dvoje djece je zbog frustracije što ne može dovršiti ono što je zamislilo, nasrnulo na „krivca“ (Haug-Schnabel, 1997).

Uzrok dječje agresivnosti ne mora nužno uvijek biti u vrtiću. Nekada ga djeca mogu donijeti i od kuće. Primjerice, dijete se kod kuće posvađalo s majkom i ima osjećaj kako se ona nepravedno ponaša prema njemu. To je djetetu odredilo cijeli njegov dan u vrtiću. Taj bijes se dugo nakupljao u djetetu te je bila dovoljna sitnica da se izazove sukob s drugim djetetom i da dođe do agresivnog ponašanja (Haug-Schnabel, 1997).

Još jedan od uzroka je odgoj koji postavlja preuske granice i okvire, te ne tolerira ljutnju i proturječje. Takav odgoj sprječava pojavu bilo kakve agresivnosti u nekoj situaciji. U takvom odgoju dijete uči kako su bijes i razočarenje „zločesti“ osjećaji koje on ne smije ni izraziti ni pokazati nekome, a ako ih pokaže uslijedit će mu kazna. Također, dijete uči kako su to osjećaji protiv kojih ono ne smije ništa poduzeti kako bi došlo do olakšanja,

zadovoljenja ili rasterećenja. Kod takve djece osjećaj nemoći sve više se pojačava i agresivnost izbija u situaciji kada nitko to ne očekuje i kada nema razloga za nju (Haug-Schnabel, 1997).

5.3. *Odgumljena agresivnost*

Odgumljena agresivnost je jedan od oblika socijalnog ponašanja koje se pojavljuje svuda. To je tipičan način ponašanja djece u zajedničkoj igri u kojoj djeca glume agresivno reagiranje i djelovanje. Djeca u želji da odglume sukob, međusobno se napadaju, proganjaju, brane ili bježe jedan od drugoga. Svi primjenjeni napadi koje dijete koristi takvi su da drugo dijete koje mu je protivnik zna da se ne treba prepasti i da ga neće povrijediti. Odgumljena agresivnost u igri rijetko se vidi neposredno nakon dolaska djeteta u vrtić, kao i poslije pauze za ručak. Razlog tome je što se takva igra najčešće pojavljuje nakon što prođe neko određeno vrijeme privikavanja na događaj u skupini i prije nego dođe do pokazivanja znakova umora (Haug-Schnabel, 1997).

Postoje brojni znakovi koji ukazuju na to da se radi samo o igri. Najčešće igra započinje rečenicom, odnosno pozivnom „dođi, borit ćemo se!“ te uz njega dijete skakuće na mjestu, a dlanovi su mu skupljeni u šake kao u boksu. Vrlo je važno primjetiti da se djeca u igri, odnosno borbi smiju, te da njihova mimika ukazuje na to da su suglasni s tijekom igre. Kontakt među suparnicima tijekom igre je gotovo nježan jer djeca koče svoju tjelesnu snagu kako ne bi došlo do ozljede, a i da se suparnik ne bi zasitio pregrube igre. Djeca prihvaćaju verbalne signale poput „Au!“, „Pričekaj malo!“, „Ne tako jako!“, ali i pauze za odmor u kojima se najčešće razgovara i dogovara nastavak igre. Akcije koje bi mogle izazvati ozljede, djeca samo izgovaraju ili nagovještaju kao „tekst scenarija“. Primjerice, „Tada će se moja strijela zabiti u tebe i oboriti te na tlo!“. Odgumljena agresivnost može se odvijati u svim dobnim skupinama, karakteristična je za djecu različite dobi i tjelesne nage (Haug-Schnabel, 1997).

Ovakva vrsta igre ponekad može prerasti u pravi sukob, stoga je važno znati kada se potrebno umiješati u igru. Potrebno se umiješati u igru čim jedno od djece više ne želi sudjelovati jer se boji ili više nema volje za takvu igru. Također i kada dođe do pojave elemenata prave borbe, kada se djeca više ne smiju, ne govore ili ne usklađuju svoje radnje i kada ne prihvaćaju signale da jedna strana želi prekinuti igru. Odgojitelj se može umiješati na način da skrene djeci pažnju na sebe ili da im objasni situaciju kako igra više nije igra, već prerasta u pravi sukob (Haug-Schnabel, 1997).

5.4. Socijalni poredak u skupini

Djeca se u vrtiću uvijek nalaze u skupinama te je borba za vodeće mjesto u skupini normalni, sastavni dio internih odnosa među djecom. Socijalni poredak u skupini nastaje na temelju rezultata sukoba između pojedinaca. Provocirajući neko dijete na borbu za bolji položaj, ono upoznaje snagu tog djeteta na način da ga uspoređuje sa samim sobom. Na taj način dijete uči pravilno procijeniti svoj položaj u skupini gdje se nalazi. Tu se ne govori samo o borbi jer se natjecanje među djecom odvija na raznim razinama, pa prema tome „snaga“ ne mora biti samo snaga mišića. Osobine koje se traže kod djece koja se cijene i koja uživaju ugled su: bogatstvo ideja, inicijativnost, smisao za pravdu, spremnost na sudjelovanje u igri i sposobnost nametanja vlastitog mišljenja. Mjesto na koje se dijete izborilo ne osigurava mu odmaranje. Dijete iznova i iznova treba dokazivati svoje mjesto, jer ostala djeca iz skupine spremno čekaju priliku da se uspnu na ljestvici hijerarhije (Haug-Schnabel, 1997).

Djeca koja se nalaze na visokom položaju među vršnjacima nikada nisu najagresivnija djeca u svojoj skupini. Naprotiv, ona su vrlo glasna, ali jako rijetko napadaju drugu djecu. Najčešće su ta djeca u nekom području darovita, pokazuju jako veliku toleranciju na frustracije i mogu se jako dobro uživjeti u druge. Autoritet takve djece nalazi se u moći uvjeravanja druge djece i na omiljenosti među njima, a autoritet učvršćuju pouzdanim i prijateljskim vezama, te čestim kontaktima s ostalom djecom. Najčešće baš od te djece polazi inicijativa za igru i tjelesni kontakt. Takva djeca često brinu za pravdu i smiruju sukobe među drugom djecom, a zbog toga im se druga djeca dive i oponašaju ih kako bi stekli njihovo priznanje. Također, djeca ih zovu kada treba riješiti neki problem ili kada trebaju pomoć u sukobu, često ih druga djeca pozivaju na natjecanje kako bi provjerili je li njihov položaj i dalje neupitan (Haug-Schnabel, 1997).

5.5. Skupna agresivnost

Mnogo puta se tijekom povijesti moglo primijetiti da pojedinci reagiraju agresivno u određenim situacijama. To se ne događa samo ako su oni sami ugroženi, već i ako su ugroženi ostali članovi iz skupine. Sve više dolazi do neprijateljstva prema skupinama koje se razlikuju po stavovima ili po izgledu. Agresivno ponašanje širi se od čovjeka do čovjeka te time dolazi do sve većeg problema. Takve situacije nisu više samo značajne za svjetsku politiku, nego se pojavljuju i u svakodnevici dječjeg vrtića (Haug-Schnabel, 1997).

U dječjem vrtiću, također, postoje temelji za masovnu, opasnu i agresivnu reakciju koja se odvija protiv „neprijateljske skupine“, te dolazi do solidarnosti među istomišljenicima. Primjer toga je kako jedna skupina djece napada drugu skupinu iz razloga što im ta druga skupina želi oduzeti „njihovu“ igru, „njihovu“ podlogu na kojoj grade i „njihov“ pješčanik. Tada dolazi do napetosti situacije. Promatrajući vođu napadačke skupine, može se primijetiti kako on češće gleda svoje članove nego protivnike. Razlog tome je što je za provođenje napada važnije postići solidarnost sa svojim članovima grupe, nego slati prijeteće i napadačke signale prema protivnicima, odnosno prema neprijateljskoj skupini. S druge strane, vođa druge skupine ponaša se sasvim drugačije. Njihov vođa stalno gleda u napadače, dok svoju skupinu gleda rijetko. Prema tome se može zaključiti kako je puno važnije gledati svoje neprijatelje zbog samoobrane nego gledati svoje članove skupine (Haug-Schnabel, 1997).

Kod skupne agresivne reakcije potrebno se umiješati prije nego što dođe do opasne situacije. Najučinkovitije rješenje je da se slomi solidarnost između članova napadačke skupine. Dovoljno je da se animira jedno ili dvoje djece te im se da do znanja nepravda i neispravnost povoda i fronta napadača odmah će se raspasti. Članovi napadačke skupine odmah će promijeniti svoje planove kada dođe do ugroze solidarnosti njihovih istomišljenika jer im je za agresivna djela potrebno osiguranje zaleđa, aplauz gomile i pažnja (Haug-Schnabel, 1997).

6. SUKOBI

U većini literatura o sukobima, problemima i njihovom rješavanju često se susreću različiti nazivi koji su relativno istog značenja. Neki od tih naziva su: problem, sukob, rješavanje problema, problemna situacija i upravljanje problemnom situacijom. Pojam sukob dolazi od latinske riječi *conflictare* koja označava spor, raspravu koja prijete još većem zapletu (Klaić, 1986 prema Modrić, 2021). Sukob je određen kao vrlo širok pojam. To je situacija u kojoj postoje suprotstavljena događanja, emocije i ponašanja (Petz, 1992 prema Modrić, 2021).

Sukob se najčešće gleda u negativnom smislu, iako on sam po sebi nije ni destruktivan ni negativan. On može dovesti do boljeg sagledavanja problema i potiče bolje i uspješnije rješavanje. Takvi sukobi nazivaju se konstruktivnim sukobima. Tijekom sukoba često se javlja agresivnost, ali ona ne dovodi do rješavanja problema, već ga samo potiskuje.

Nerazriješeni problemi mogu dovesti do lošeg utjecaja na osobu, na njeno samopouzdanje, samopoštovanje i na zabrinutost (Pečnik i Ajduković, 1993).

Sukob je svaka situacija u kojoj se osobe međusobno ne mogu složiti ono nečega. Pojavljuje se svakodnevno u svim društvima i među svim osobama bez obzira na dob, spol, ekonomski, socijalni i zdravstveni status. Oni su prirodna pojava te bilo koja problemna situacija može prerasti u sukob. Također, sukobe mogu pojačati negativne emocije u slučaju da svaka strana, odnosno osoba, neprestano naglašava svoje mišljenje te ne odstupa od njega. Događa se i ako osobe ne posjeduju socijalne vještine koje su potrebne za konstruktivno rješavanje sukoba. (Ajduković i Pečnik, 2007 prema Modrić, 2021).

6.1. Vrste sukoba

Kada se govori o vrstama sukoba, podjela se temelji na uzrocima, posljedicama i sudionicima.

Sukobi koji su temeljeni na uzrocima dijele se na sukobe interesa i sukobe vrijednosti. Svaki čovjek ima svoje interese i želje koje želi postići te oni mogu dovesti do sukoba. Također, do različitih sukobnih situacija može se doći i nepoštivanjem i netolerancijom drugih osoba (Skupnjak, 2020).

Sukobi koji se dijele prema posljedicama su konstruktivni i destruktivni sukobi (Skupnjak, 2020). Konstruktivni sukobi kod osoba dovode do osjećaja samopouzdanja i zadovoljstva, potiču kreativno mišljenje i radoznalost. Konstruktivno rješavanje sukoba je aktivan odnos prema problemu. U njemu će svaki sudionik sukoba paziti na svoje želje i potrebe, ali i potrebe i želje drugog sudionika (Carnevale i Pruit, 1992 prema Pečnik i Ajduković, 1993). Nasuprot njima, destruktivni sukobi loše utječu na komunikaciju i unose nemir. U takvim sukobima komunikacija može biti prekinuta jer najčešće dolazi do nedostatka želje i volje da se problem riješi (Skupnjak, 2020).

Kod podjele prema sudionicima, sukobi mogu biti intraindividualni i interindividualni sukobi (Modrić, 2021). Intraindividualni sukobi su sukobi unutar jedne osobe. Do njih dolazi kada se osoba ne može odlučiti što učiniti, kada dođe do sukoba između njezinih osobnih ciljeva, motiva, želja i načina njihova ostvarenja. Kod interindividualnih sukoba, također, dolazi do sukoba zbog nesuglasnosti motiva, ciljeva i načina njihova ostvarenja, ali između dvoje ili više ljudi (Pečnik i Ajduković, 1993).

Glasser (1989 prema Modrić, 2021) sukobe razlikuje prema pravim i lažnim sukobima. Pravi sukobi su sukobi do kojih dolazi zbog različitih predrasuda, uvjerenja, stilova života. U ovakvom sukobu ne postoji oblik ponašanja pomoću kojeg osoba može dobiti ono što želi. Prema tome, osoba bez obzira na to što radi uvijek će postojati razlika između onoga što želi i onoga što će dobiti. S druge strane, kod lažnih sukoba uvijek postoji neki oblik ponašanja pomoću kojeg ga osoba može riješiti. Osobe se češće nalaze u situacijama lažnog sukoba, iako misle da je to pravi sukob. Razlog tome je što osoba ne želi prihvatiti trud koji je vezan za izbor kojim mogu riješiti taj sukob (Glasser, 1989 prema Modrić, 2021).

Autori Rijavec i Miljković (2002 prema Modrić, 2021) navode još dvije podjele sukoba u profesionalnom i osobnom životu, a to su sadržajni i emocionalni sukobi. Sadržajni sukobi odnose se na neslaganje oko ciljeva koje je potrebno ostvariti i oko načina na koji se može doći do tih ciljeva. Oni nastaju oko bilo kakve stvari oko koje se osobe ne mogu složiti. Cilj ovih sukoba je da se oni riješe. Sadržajni sukobi s vremenom se smanjuju te njihovo rješavanje dovodi do boljih odnosa među osobama koje se nalaze u sukobu. Nasuprot njima, emocionalni sukobi, koji se još nazivaju i sukobi ličnosti, nastaju kada se dvije osobe ne podnose. Sukob se ne odvija oko konkretnog problema, već oko emocija. Osobama koje se nalaze u sukobu cilj je da poraze drugu stranu, a ne da riješe problem. Strategije kojima se problem rješava nisu učinkovite, te se sukobi s vremenom pojačavaju. Razrješavanje sukoba dovodi do narušenih odnosa, te kako bi se oni riješili potrebno ih je pretvoriti u sadržajne sukobe (Rijavec i Miljković, 2002 prema Modrić, 2021).

6.2. Razvoj sukoba kod djece

Većina sukoba među djecom može se opisati na način da dvoje ili više djece koji se nalaze u interakciji doživljavaju neusklađene međusobne razlike u želji da dođu do nečega ili zadovolje svoje potrebe i ostvare vrijednosti. Djeca u takvoj situaciji reagiraju određenim oblikom ponašanja. Nakon toga sukob se može dalje razvijati ili ublažavati (Pečnik i Ajduković, 1993).

Sukob kod djece može se povećati ako postoji porast kod izražavanja emocija frustracije ili srdžbe i ako postoji porast percipirane prijetnje. Također, može doći do povećanja sukoba, ako se u sukob uključi više osoba, odnosno djece ili odraslih koji se zauzimaju za neku od suprotstavljenih strana. Povećat će se i ako djeca nisu bila prijateljski raspoložena ni prije sukoba ili ako raspolazu s malo prosocijalnih vještina. S druge strane, sukob se može smanjiti tako da se sva pažnja usmjeri na problem, a ne na sudionike sukoba. Treba

postojati smirivanje emocija i smanjenje percipiranih prijetnji kod djece. Djeca koja su bila prijatelji i prije sukoba, djeca koja znaju na koji način treba rješavati sukobe, ili koja imaju nekoga tko će im u tome pomoći, također, uspješno će smanjiti sukob (Pečnik i Ajduković, 1993).

6.3. Razvoj socijalnih vještina kod djece

Socijalne vještine su sposobnosti pozitivnog ponašanja i prilagođavanja koje omogućuju djeci, ali i odraslima da se uspješno nose s izazovima i zahtjevima. Djeca ih stječu od najranije dobi, prvo u obitelji, a kasnije onda u druženju s vršnjacima, odraslima i u njegovom širem i užem socijalnom okruženju. Najviše se stječu izravno, u svakodnevnom životu. Posebnu vrijednost u učenju socijalnih vještina ima druženje djece različite kronološke dobi. To najbolje dolazi do izražaja u dječjim vrtićima kada se djeca nalaze u tzv. mješovitim skupinama (Slunjski, 2013).

7. RJEŠAVANJE SUKOBA

7.1. Nenasilno rješavanje sukoba

Pošto je sukob normalna pojava, korisno je naučiti neke načine kako mu pristupiti konstruktivno i kvalitetno. Nije korisno izbjegavati sukob, jer to najčešće dovodi samo do „odgađanja“ i rijetko do rješavanja problema. Izbjegavajući sukob dolazi do povećanja frustracije što onda može dovesti do još većeg ugrožavanja kvalitete odnosa. Primjerice, odrasli često oduzmu djeci predmet oko kojega se svađaju ili ih razmjestite na druge krajeve prostorije. Time odrasli djeci oduzimaju priliku da nauče kako rješavati problem (Slunjski, 2013).

Za razliku od toga, odgojitelji ili roditelji mogu pomoći djeci vježbati nenasilno rješavanje sukoba tako da ih pozivaju da na problem gledaju otvoreno, da aktivno traže sva moguća rješenja, da svoje emocije i stajališta izražavaju bez omalovažavanja i vrijeđanja druge djece, da se ispričaju jedno drugome, da o predmetu koji je sukob razgovaraju i slično. Odgojitelji i roditelji djeci pružaju pravu pomoć kada ih osposobljavaju i poučavaju o tome da treba komunicirati bez napadanja jednih na druge, već da zajednički „napadaju“ problem. Nenasilno rješavanje sukoba kod djece isključuje bilo koji oblik korištenja agresivnosti i sile, bez obzira bilo to pernatim jastucima, riječima ili šakama (Slunjski, 2013).

7.2. Pregovaranje

„Pregovaranje je metoda pomoću koje osobe u sukobu razgovaraju o svom problemu“ (Modrić, 2021, str. 45). Ovom metodom pokušava se pronaći rješenje koje je prihvatljivo svim stranama u sukobu, a do toga dolazi usklađivanjem interesa. U rješavanju sukoba djeca najčešće traže rješenja koja zadovoljavaju njih te od druge djece zahtjevaju nešto što će zadovoljiti samo njihove potrebe. Takav način više odgovara pregovaračkoj svađi, nego procesu pregovaranja. Kada sukobljena djeca ne mogu sama pronaći rješenje pregovaranjem, u to se može uključiti i treća osoba koja je u ulozi posrednika (Spajić-Vrkaš, 2004 prema Modrić, 2021).

7.3. Posredovanje

Posredovanje, koje se još naziva i medijacija, je metoda u kojoj djeca koja su u sukobu iznose svoje probleme i predlažu rješenja tih problema uz pomoć treće osobe, odnosno posrednika. Treća osoba je pojedinac ili grupa koja se nalazi izvan sukoba i u ulozi je posrednika ili savjetnika. Ona pomaže sudionicima u postizanju sporazuma (Moore, 1996 prema Modrić, 2021). Tehnika i metode koje koristi treća osoba razvijaju se ovisno o potrebama sukoba. Uloga posrednika u sukobu je da svojom pristupnošću, koja mora biti pozitivna, stvara povoljnu socijalnu klimu te pomaže djeci da postignu dogovor i zajedničke aktivnosti. Posrednik pomaže u olakšavanju procesa pregovaranja, ali ako sukobljena djeca ne pronalaze prihvatljivo rješenje problema, tada se arbitražom pokušava riješiti problem (Modrić, 2021).

7.4. Arbitraža

Arbitraža je još jedna vrsta metode pomoću koje djeca koja se nalaze u sukobu iznose svoje probleme i postavljaju pitanja jedni drugima. To se događa uz pomoć arbitra koji zatim donosi konačnu odluku, odnosno donosi presudu o rješenju i ono se prihvaća (Modrić, 2021).

7.5. Konstruktivno rješavanje sukoba

Konstruktivno rješavanje sukoba omogućuje djeci da se upoznaju sa složenosti sukoba, istraže mogućnosti reagiranja u takvoj situaciji te da odaberu najprikladniju reakciju na sukob. Kroz proces istraživanja različitih mogućnosti za rješavanje sukoba djeca razvijaju i vlastiti sustav vrijednosti (Pečnik i Ajduković, 1993). Većina autora slaže se kako

konstruktivno rješavanje sukoba pridonosi boljem i kvalitetnijem odnosu među djecom, ali i odraslima. Konstruktivni način rješavanja sukoba, koji se još naziva i mirni način, kod djece razvija veće zadovoljstvo, osjećaj pripadanja, smanjenje tenzija i sukoba, povećava inovativnost, kreativnost i zajednički trud, te uvažavanje među sudionicima (Modrić, 2021).

Programi koji služe za učenje konstruktivnog rješavanja sukoba osnivaju se na pretpostavkama: da sukobi postoje te kako oni neće sami nestati, već se želi djecu naučiti vještinama koje su korisne u sukobima, zatim da sukob može dovesti dijete do njegovog osobnog rasta te da dijete kroz sukob može naučiti nešto novo o drugima, ali i o sebi. Još jedna od pretpostavki je da postoji mnoštvo mogućih rješenja svakog sukoba i potrebno je vježbanje pronalaženja tih rješenja. Isto tako, nasilje u sukobima se često povećava, ali se također povećavaju i rastu pozitivni osjećaji koji će pomoći u lakšem rješavanju sukoba te je ponekad moguće naći rješenje u kojem će svatko pobijediti (Pečnik i Ajduković, 1993).

7.6. Tijek učenja konstruktivnog rješavanja sukoba

7.6.1. Početna faza

U početnoj fazi učenja konstruktivnog rješavanja sukoba treba se voditi računa o tome radi li se s novom grupom djece koja se već međusobno poznaju, s grupom djece koja se ne poznaju međusobno ili s grupom djece s kojom je odgojitelj već prije radio. U sadržaju prvog susreta potrebno je da se odgojitelj i svi članovi grupe predstave, da se objasni od čega se sastoji konstruktivno i nenasilno rješavanje sukoba, upoznavanje s načinom rada u grupi te da se uspostave pravila ponašanja (Pečnik i Ajduković, 1993).

Neke od ideja za lakše upoznavanje među članovima grupe su primjerice, da se uz vlastito ime izgovara i neka riječ koja počinje istim glasom kao i početno slovo imena. Dijete koje je sljedeće na redu, to isto ponavlja i dodaje svoje ime i riječ. Drugi primjer je lopta koja se dobacuje nepravilnim rasporedom od djeteta do djeteta. Dijete koje baca loptu izgovara svoje ime i tako u krug (Pečnik i Ajduković, 1993).

7.6.2. Središnja faza

Središnja faza grupnog učenja je najvažnija. Sadržaji na koje je učenje usmjereno su suradnja, komunikacija, samopotvrđivanje i konstruktivno rješavanje konflikata (Pečnik i Ajduković, 1993).

Kod suradnje potrebno je da odgojitelj prihvaća i razumije vrijednosti i ideje. Igre suradnje kod djece potiču priliku da zajedno rade na postizanju nekog cilja. Također, ne naglašava se samo važnost suradnje s obzirom na ishod već i na proces, primjerice donošenje odluka. Tu također vrijede pravila da svako dijete mora imati mogućnost sudjelovanja te da treba poštovati doprinose druge djece (Pečnik i Ajduković, 1993).

Ideje za poticanje suradnje mogu biti zajedničko crtanje, izrada kolaža, snimanje videa. Dramske igre koje djeca izvode još više potiču osjećaj zajedništva. Isto tako i u igri pantomime sva djeca mogu biti sudjelovati zajedno (Pečnik i Ajduković, 1993).

Kod komunikacije najvažnije su vještine opažanja, slušanja i govorenja jer su sukobi i nasilje često vezani za nedostatke u razgovoru. Neke od vježbi korisnih za razvoj slušanja su jednoslojno slušanje (slušatelj prima samo dio poruke, na primjer verbalni, a ostale dijelove zanemaruje, na primjer položaj tijela, pokreti i boja glasa), selektivno slušanje (u njemu osoba sluša samo ono što ju zanima), otimanje riječi (u njemu slušatelj pokušava uhvatiti priliku za vlastito govorenje), pokvareni telefon i slično (Pečnik i Ajduković, 1993).

Samopotvrđivanje, ili samopoštovanje je važno za razvoj suosjećanja i brige za druge. Loša slika o sebi i nisko samopoštovanje izvor su mnogih sukoba. Kada dijete ne prihvaća samo sebe, ne može prihvaćati ni uvažiti potrebe i mišljenja druge djece, što dovodi do čestih ruganja i odbacivanja, ali i agresivnog ponašanja (Pečnik i Ajduković, 1993).

Igre za konstruktivno rješavanje sukoba mogu biti učenje opažanjem i modeliranjem, igre uloga i skečevi (Pečnik i Ajduković, 1993).

7.6.3. Završna faza

U završnoj fazi osnovni cilj je da se novi načini ponašanja u sukobima usvoje i održe i nakon što se grupa djece prestane sastajati. Djeci je potrebno pomoći da to usvoje na način da uvježbavaju te vještine u svim situacijama kako u grupi tako i u stvarnom životu, te da uvježbavaju nova ponašanja u različitim situacijama (Pečnik i Ajduković, 1993).

Kako bi se potaknulo djecu da koriste novostečene vještine u stvarnim životnim situacijama, odgojitelji mogu uvesti u svoj rad dnevni ili povremeni razgovor s djecom o tome koje su nove vještine koristili toga dana. Cilj takvih susreta je da se djeci da podrška da ustraju u novim ponašanjima (Pečnik i Ajduković, 1993).

8. PREVENCIJA SUKOB

Svrha sukoba leži u nastojanju da se nezadovoljene potrebe i problemi iznesu, a ne da se neka osoba promijeni ili da ima isti pogled na problem. Kada god postoji mogućnost treba raditi na prevenciji sukoba, odnosno treba naučiti dijete kako da prepozna znakove koji ukazuju na postojanje nekog problema. Također, treba nastojati spriječiti nastanak napetosti i neprijateljstva prije nego što uopće dođe do sukoba. Najidealnija opcija bila bi da sukobi uopće ne postoje, ali njih je nemoguće izbjeći te su oni dio naše i dječje svakodnevice (Skupnjak, 2020).

Odgojno-obrazovna ustanova, odnosno dječji vrtić mjesto je gdje djeca stječu i uče kako životne tako i socijalne vještine. Djeca u vrtiću uče sebe promatrati kao dio zajednice u kojoj žive. Također, uče poštovati druge, stjecati samopouzdanje i samopovjerenje te uspostavljati kvalitetne odnose s vršnjacima i drugim ljudima. U djetetovom socijalnom razvoju važnu ulogu imaju vršnjaci. Kako djeca provode najviše vremena u vrtiću, odnosno u grupnom okruženju, odgojiteljice, također, imaju važnu ulogu u stvaranju kvalitetnih odnosa i iskustva djeteta s vršnjacima. Odnosi s vršnjacima koji su zadovoljavajući i kvalitetni, osiguravaju širok raspon intelektualnih i socijalnih poticaja, učenja i izazova. Socijalna iskustva koja djeca steknu u prvih pet ili šest godina svoga života osiguravaju temelje na kojima počivaju svi odnosi u budućnosti (Falamić, 2008).

Komunikacija je vrlo važna kada dolazi do rješavanja sukoba. Odgojitelji bi trebali biti uzor djeci na koji način se sukob može riješiti na nenasilan način. Kada dođe do nekog agresivnog sukoba, važno je na koji način će odgojitelj reagirati. Vrlo je važno da se u tim situacijama ne traži krivac i da se dijete ne optužuje, već da odgojitelj pokaže zanimanje i suosjećanje jer to može pomoći djetetu. Takav način pomoći će i djetetu koje je napalo, ali i djetetu koje je napadnuto i time stvoriti iskustvo da se u nekim sličnim situacijama nije samo tražio krivac, već da se zajednički tražilo rješenje toga problema. Također, važno je da odgojitelj razgovara s djetetom treba li nekoga udariti ili se može reagirati na neki drugi, prihvatljiviji način i kako. Odgojitelj treba znati kada je potrebna njegova intervencija u sukob. Razlog tome je što ako prebrzo intervenira u sukob, djeci uskraćuje mogućnost da samostalno riješe nastalu situaciju i time prodube svoje odnose i razvijaju povjerenje jedno prema drugome (Falamić, 2008).

U komunikaciji vrlo važnu ulogu ima slušanje. Slušanje omogućuje djeci da nauče analizirati proces komunikacije koji uključuje što je to komunikacija i do čega dolazi kada

je komunikacija loša. Kako bi odgojitelji kod djece razvijali dobre slušne vještine koje smanjuju mogućnost nastanka sukoba, mogu koristiti razne igre. Neke od tih igara su: „*Pokvareni telefon*“, „*Storytelling*“, „*igra opisivanja*“. U igri „*Pokvareni telefon*“ zadatak djece je da pažljivo slušaju koja im je riječ zadana te da tu riječ šapnu djetetu do sebe. Kada dođe do zadnjeg djeteta u krugu on riječ izgovara svima. Riječ koju zadnje dijete kaže trebala bi biti ista kao originalna riječ koju je odgojitelj zadao. U toj igri djeca usvajaju kako samo promijenom jednog slova u riječi može doći do sasvim drugog značenja ili druge riječi, te kako zbog toga može doći do nesporazuma u komunikaciji i nastanka sukoba. Igra „*Storytelling*“ je igra koja je jako dobra u vježbanju slušanja, ali i govorenja. Igra se na način da jedno dijete započne priču, zatim drugo dijete ponovi ono što je reklo dijete prije njega te doda nešto svoje. Igra ide u krug tako da svako dijete ponavlja ono što su djeca prije njega rekla i nadodaje nešto svoje. „*Igra opisivanja*“ je igra u kojoj djeca govore različite opise istog predmeta, a ostala djeca slušaju njihove opise, uspoređuju ih s predmetom i raspravljaju. Igra je također vrlo dobra jer djeca uče kako svatko ima svoj doživljaj nečega te da zbog toga ne treba doći do sukoba (Levy, 1986).

Autorica Moore-Mallinos (2016) na kraju svoje slikovnice „*Kad sukob prijete prijateljstvu*“ navodi četiri koraka nazvana STOP koji potiču djecu na otvorenu komunikaciju te povećavaju šanse da njihov sukob ima pozitivan ishod. Slovo „*S*“ označava shvaćanje zašto je došlo do nekog sukoba te otkrivanje problema. Slovo „*T*“ označava pričanje o vlastitim osjećajima i slušanje drugih. Kada je dijete sposobno pričati o vlastitim osjećajima i pristojno slušati druge kada govore o svojim, potiče se razgovor i stvara se komunikacija. Time se pomaže djeci koja su se našla u sukobu da bolje razumiju kako je situacija koja je nastala djelovala na svakog od njih. Za slovo „*O*“ autorica navodi kako je to omogućavanje pronalaska rješenja. Kada djeca zajedno rade na pronalasku rješenja koje je prihvatljivo svima, ujedno uključuju kompromise i međusobno razumijevanje. Zadnje slovo je slovo „*P*“ te ono označava poziv u pomoć. Uvijek je važno da dijete zna kada je potrebno da pozove nekoga od odraslih koji će mu pomoći riješiti sukob (Moore-Mallinos, 2016).

U razvoju empatije i emocionalne tolerancije, koja je vrlo važna u prevenciji sukoba kod djece, važnu ulogu ima igra lutkom. Lutke pomažu djeci u razvijanju sposobnosti razumijevanja stvari iz različitih perspektiva, a ne da na sve gledaju iz vlastite perspektive. Odgojitelji imaju priliku da utječu na ponašanje djece, osim dobrom komunikacijom i odnosima, upotrebom i uključivanjem lutke na različite načine. Kada odgojitelj ponudi lutku djeci koja se nalaze u sukobu, oni će moći verbalizirati svoj bijes te početi

razumijevati zašto su se našli u sukobu. Lutka u takvoj situaciji može biti posrednik koji djeci omogućuje da pronađu rješenje koje je pogodno za sve, odnosno pomaže djeci da stvaraju kompromis i suradnju u igri. Lutka u igri može lakše preusmjeriti djetetovo neprihvatljivo ponašanje te ga navesti da stječe nove uvide u svoje emocije, ponašanja i da razvija nove vještine (Hicela i Sindik, 2011).

Igra lutkom u dramskom kutiću, odnosno stvaranje lutkarske predstave jako je dobar način učenja rješavanja sukoba. Prednost kreativnog lutkarstva je u tome da se djeci pruža prilika da sami testiraju određene životne situacije u kojima bi se mogli naći. Djeca promatranjem i stvaranjem lutkarske predstave mogu shvatiti što napraviti ako se nađu u nekoj od takvih situacija (Hicela i Sindik, 2011). Lutkarstvo je dobro koristiti s djecom bilo koje dobne skupine jer djeca nakon što vide lutke koje su odglumile mogući sukob među njima, oni se mogu rasporediti u manje skupine i raspraviti o tome što su vidjeli i na koji način bi se još taj sukob mogao riješiti (Levy, 1986). Na koji god način djeca upotrebljavala lutke, one su nužne u stvaranju i razvoju raznih socijalnih vještina i iskustava koja su potrebna za rješavanje mnogih trenutnih i budućih sukoba u odnosima s vršnjacima i odraslima (Hicela i Sindik, 2011).

Igra je vrlo važna u dječjem odrastanju i razvoju. Kako djeca uče kroz igru, ona je vrlo važno sredstvo u prevenciji nastanka sukoba jer djeca najlakše mogu naučiti kako riješiti sukob na nenasilan način u igri. Prije nastanka sukoba, ali i nakon njegovog nastanka, odgojitelji mogu koristiti razne igre kojima mogu potaknuti djecu na više suradnje i razumijevanja za druge te na zajednički napor u rješavanju trenutnog ili budućeg sukoba. Neke od tih igara su: dramske igre, igre uloga, čitanje priča i slikovnica, krug dijeljenja, igre povjerenja (Levy, 1986).

Dramske igre vrlo su korisne u izgradnji dobre grupne povezanosti jer uključuju zajednički fizički rad djece. U dramskim igrama djeca se opuštaju i uključuju smijući se i krećući se. Primjer dobre igre je igra „*Pantomima*“ u kojoj djeca ili samostalno ili u manjoj skupini mogu pantomimski glumiti različite scene ostaloj djeci, koja trebaju pogoditi što oni glume. U tu igru mogu se uključiti i različiti sukobi koji su se dogodili prije ili koji se mogu dogoditi. Nakon što djeca pogode što se glumilo, odgojitelj može potaknuti djecu na raspravu o toj situaciji i na koji način bi se ona mogla riješiti. Također, slične igre su i igre uloga u kojima djeca preuzimaju neku ulogu koju glume, ali govore tijekom glumljenja. Isto kao i kod pantomime, situacije mogu biti različite pa tako i glumljenje i rješavanje

sukoba koji su se dogodili ili koji se mogu dogoditi (Levy, 1986).

Priče i slikovnice su sredstva koja se vrlo često koriste u vrtićima na različite načine. One mogu biti pogodne kada dođe do nekog sukoba jer pomažu djeci da lakše shvate što se dogodilo i zašto se to dogodilo, te kako pravilno reagirati na situaciju. Uče djecu kako se svaka situacija može riješiti kakva god ona bila (Levy, 1986). Slikovnica „*Juha od bundeve*“, autorice Helen Cooper odlična je slikovnica za čitanje djeci koja se nalaze u sukobu zbog neke uloge u igri, a ne mogu se dogovoriti tko će biti koja uloga. Čitanjem ove slikovnice, djeca uče kako je važno stvarati kompromis da bi došlo do zadovoljavajućeg ishoda za sve. Također, slikovnica „*Kad sukob prijeti prijateljstvu*“, autorice Jennifer Moore-Mallinos odlična je za čitanje s djecom koja imaju neprimjereno ponašanje, ali i djecom koja se prihvatljivo ponašaju. Ovom pričom osvještava se koliko je važno da djeca imaju dobre osnovne vještine za smirivanje situacija u kojima nastaje sukob, a koje su slične situaciji koja je opisana u ovoj slikovnici. Svrha ove slikovnice je pokazati djeci kako neprimjereno ponašanje pojedinca može imati negativan utjecaj na situaciju jer dolazi do sukoba.

Krug dijeljenja je dobra igra za dijeljenje vlastitih osjećaja s drugom djecom i odraslim osobama. On ima dva temeljna pravila kojih se sva djeca trebaju pridržavati. Prvo pravilo je da svatko ima priliku govoriti ako on/ona sam to želi, a drugo je da bi svi trebali biti slušani kada govore. Kako bi odgojitelj potaknuo i motivirao raspravu među djecom, potrebno je da postavi određena poticajna pitanja koja bi navela djecu na raspravu o temu koja je važna. Također, za dijeljenje osjećaja važno je i povjerenje među djecom, pa su takve igre povjerenja jako dobre. Jedna od igri je i igra hodanje s povezom na očima. Djeca su u paru te jedno dijete ima povez preko očiju, a drugo dijete ga vodi po sobi. Igra je odlična za učvršćivanje povjerenja među djecom jer dijete koje ne vidi oslanja se samo na drugo dijete (Levy, 1986).

8.1. Poticajno okruženje vrtića

Djeca većinu svog vremena provode u vrtiću, stoga je vrlo važno kako je organizirano njihovo okruženje. Kako dijete interpretira postupke odgojitelja, tako interpretira i postupke skupine i na njih odgovara na određen način. Kvalitetno poticajno okruženje u vrtiću pomaže u sprječavanju nastanka sukoba među djecom. Osiguravanjem obilja materijala, mogućnosti da se djeca slobodno kreću po prostoru, da izaberu partnere i materijale za igru osigurava se svestraniji razvoj svakog pojedinog djeteta. Ako je prostor fleksibilno

organiziran te bogat ponudom materijalnih poticaja potaknut će kod djece interes, koncentraciju i ustrajnost, ali će i smanjiti nepoželjne oblike ponašanja koji dovode do sukoba među djecom (Sindik, 2008).

Odgojitelji imaju važnu ulogu u stvaranju poticajnog okruženja vrtića. Oni trebaju kontinuirano stvarati uvjete za učenje u kojima će djeca moći samostalno učiti. Poticajno okruženje treba biti dinamično, te treba polaziti od svakog pojedinog djeteta i njegovih interesa. Takvo okruženje treba obilovati problemima koji pozivaju djecu da ih riješe, pri čemu odgojitelj samo vodi dijete do rješenja, ali mu ga ne nudi, već ga dijete samostalno pronalazi. Okruženje koje je bogato različitim materijalima omogućuje djeci da konstruiraju znanja, istražuju, dobivaju informacije, ali i da rješavaju svoje probleme i sukobe u kojima se nalaze. Ako je prostor u vrtiću dobro organiziran, pun materijala, ako se djeca u njemu mogu slobodno kretati, smanjit će se sukobi jer će svako dijete moći pronaći svoje mjesto u tom prostoru i svoju igračku s kojom će se htjeti igrati (Sindik, 2008).

8.2. Partnerstvo s roditeljima

Roditelji u dječjem vrtiću imaju posebno i važno mjesto. Oni su nezaobilazni partneri u stvaranju cjelovitih znanja i razumijevanja odraslih o djeci. Roditelji su glavni saveznici odgojitelja u stvaranju cjelokupnog vrtićkog življenja djece te su ravnopravni sudionici odgoja i obrazovanja djece (Slunjski, 2008).

Rad odgojitelja i roditelja uključuje sve oblike kontakata, kako neformalna druženja, tako i formalna zajednička planirana druženja odgojitelja i roditelja. To bi trebao biti proces u kojem dolazi do međusobnog informiranja, dogovaranja, druženja i učenja, a svemu tome svrha bi trebala biti odgovornost za dječji razvoj i napredak (Ljubetić, 2011). Autorica Kosić (2009) navodi kako komunicirajući s roditeljima te njihovim uključivanjem u kurikulum i program vrtića uvelike im se može pomoći u smanjenju zabrinutosti oko funkcioniranja njihovog djeteta u sustavu odgoja i obrazovanja. Takvim načinom rada s roditeljima stvaraju se partnerski odnosi, koji ne samo da pomažu roditeljima, već pomažu i djeci i odgojiteljima.

Roditelji su u dječjem vrtiću uvijek dobrodošli, kada god to bilo te bi vrtić svojim postupcima trebao slati roditeljima poruku uvažavanja, prihvaćanja i dobrodošlice. Roditelji bi trebali imati mogućnost promatrati svoju djecu u aktivnostima i druženju s drugom djecom, ali isto tako bi trebali sami moći družiti se s djecom i upoznati njihove prijatelje, pogledati njihove igračke s kojima se igraju, razgovarati s odgojiteljima, ali i drugim

roditeljima (Slunjski, 2008). Suradnja roditelja djece koja su sklona agresivnom ponašanju i sukobima i odgojitelja najčešće se temelji na savjetovanju. Tijekom procesa savjetovanja odgojitelj bi trebao pomoći roditelju da bolje razumije djetetov razvoj, reakcije osjećaje i razmišljanja. Vrlo je važno da svaki pokušaj savjetovanja roditelja bude unaprijed isplaniran. Potrebno je da se za savjetovanje, odnosno razgovor izdvoji dovoljno vremena, te da se koristi jezik prihvatanja. Također, važno je da se razumije unutarnja motiviranost ponašanja djeteta koje je dovelo do određenog sukoba. Vrlo je bitno da se stvori povjerenje između roditelja i odgojitelja, jer se samo na taj način može stvoriti dobrobit za dijete (Bouillet, 2010).

Odgojitelji u suradnji sa stručnim timom u sklopu roditeljskih sastanaka trebali bi održati predavanje o agresivnosti koja dovodi do sukoba među djecom u skupinama. Kako bi se poboljšao odnos između roditelja i odgojitelja te kako bi njihova komunikacija bila dobra, potrebno je da se mijenjaju neke navike koje mogu ugroziti međuljudske odnose i time narušiti partnerstvo između roditelja i odgojitelja. Kako ne bi došlo do narušavanja odnosa i suradnje između roditelja i odgojitelja potrebno je izbjegavati okrivljavanje, kritiziranje, prigovaranje, a više se posvetiti ohrabrivanju, podržavanju prihvatanju, poštovanju i slično (Bouillet, 2010).

9. ZAKLJUČAK

U današnje vrijeme agresivno ponašanje sve više raste. Oblici koji će se pojaviti kod djece ovise o njihovoj dobi, ali i o raznim drugim čimbenicima, poput obiteljskih i socijalnih. Mnoge teorije bavile su se nastankom agresivnosti kod djece, ali još uvijek nema opće prihvaćene teorije.

Kod djece rane i predškolske dobi najčešće se susreće instrumentalna agresivnost, dok je neprijateljska agresivnost nešto rjeđa. Također, dječaci više koriste otvorenu i fizičku agresivnost, dok se djevojčice više okreću prema relacijskoj i verbalnoj agresivnosti koje obuhvaćaju ogovaranje i socijalno izoliranje druge djece.

Uzroci agresivnosti vrlo su raznoliki, ali ih većina autora dijeli na biološke, psihološke i socijalne uzroke. Tu također mogu biti i spolne razlike, dob djece, ali i utjecaj medija. Istraživanja koja su provedena vezano za utjecaj medija većinom pokazuju kako postoji blagi porast agresivnog ponašanja gledanjem televizije. Agresivnost se može poticati i prizorima nasilja kada kod djece nisu zadovoljene osnovne potrebe za život.

Dječji vrtić ili predškolska ustanova je ustanova koja predstavlja djetetov prvi izlazak iz obiteljskog okruženja i doma. U njemu dijete provodi veliki dio vremena bez prisustva roditelja. Stoga je vrlo važno da odgojitelji znaju kako djeca rane i predškolske dobi razvijaju agresivnost. Ona je vrlo česta u dječjim vrtićima u obliku svađa, guranja, vrijeđanja, čupanja, griženja i slično. Uzroci nastanka agresivnosti u vrtiću su mnogobrojni, ali najčešći uzroci su zbog igračke. Također, može doći do agresije i zbog frustracije, panike, ali uzroci se mogu donijeti i od kuće. Djeca se vole igrati agresivnosti, te se to naziva odglumljena agresivnost. Iako je ona dobra za djecu, potrebno je da odgojitelji na vrijeme uoče ako dođe do prave agresivnosti. Javlja se još i skupna agresivnost i socijalni poredak u skupini gdje se djeca „bore“ za vodeće mjesto u skupini.

Sukobi među djecom rane i predškolske dobi su normalna i česta pojava. Djeca se sukobljavaju oko različitih stvari i predmeta. Oni su dobri za djecu jer ih potiču na traženje različitih rješenja i dogovaranja kako bi sve strane bile zadovoljne ishodom. Kako ne bi došlo do agresivnosti, potrebno je da odgojitelji nauče djecu različitim načinima rješavanja sukoba. Najvažnije je da djeca znaju kako konstruktivno i nenasilno rješavati sukobe. Ako odgojitelji stvaraju prilike u kojima djeca mogu naučiti koristiti te vještine, to će oni prije ovladati vještinama koje su im potrebne za kreativno rješavanje sukoba.

Svaki mogući oblik sukoba potrebno je prevenirati i prije nego što dođe do njega. Vrlo važnu ulogu u prevenciji zauzima komunikacija. Ako je komunikacija između djece i između djece i odgojitelja dobra, male su šanse da dođe do ozbiljnog sukoba. U komunikaciji važnu ulogu ima slušanje, stoga je važno da odgojitelji kod djece razvijaju slušne vještine pomoći raznih igara. Igra je najvažniji u cjelokupnom razvoju djeteta, jer dijete pomoću igre uči, razvija svoje vještine, ali i stječe znanja za nenasilno rješavanje sukoba. Još jedno mjesto u prevenciji sukoba zauzima i poticajno okruženje. Ako odgojitelji kvalitetno i fleksibilno organiziraju prostor u kojem djeca borave i ako im osiguraju dovoljno materijala, sukobi će se smanjiti jer će svako dijete moći pronaći nešto za sebe.

Kako bi djeca što bolje funkcionirala u vrtićkom okruženju, potrebno je i dobro partnerstvo i suradnja između njihovih roditelja i odgojitelja. Roditelji su vrlo važni partneri oblikovanja odgojno-obrazovnog rada s djecom. Ako postoji partnerski i suradnički odnos između odgojitelja i roditelja, tada će djeca biti vrlo uspješna u svom razvoju i odrastanju, te će se svi sukobi moći lakše riješiti.

10. LITERATURA

1. Bouillet, D. (2010). *Izazovi integriranog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga.
2. Cakić, L., Velki, T. (2014). *Agresivnost i prihvaćenost u skupini djece predškolske dobi*. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 60(32), 15-22.
3. Card, N. A., Stucky, B. D., Sawalani, G. M. i Little, T. D. (2008). *Direct and indirect aggression during childhood and adolescence: A meta-analytic review of gender differences, intercorrelations, and relations to maladjustment*. *Child development*, 79(5), 1185-1229.
4. Crick, N. R., Dodge, K. A. (1996). *Social Information-Processing Mechanisms in Reactive and Proactive Aggression*. *Child development*, 67(3), 993-1002
5. Essau, C. A., Conradt, J. (2006). *Agresivnost u djece i mladeži*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
6. Falamić, M. (2008). *Vrtić kao poligon za učenje socijalnih vještina*. *Dijete, vrtić, obitelj: časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 14(54), 12-16.
7. Feshbach, N., Feshbach, S. (1971). *Children's Aggression*. *Young Children*, 26(6), 364-377.
8. Haug-Schnabel, G. (1997). *Agresivnost u dječjem vrtiću*. Zagreb: Educa.
9. Hicela, I., Sindik, J. (2011). *Razlike u prosocijalnom i agresivnom ponašanju djece predškolske dobi, ovisno o učestalosti djetetove interakcije s lutkom*. *Paediatrica Croatica*, 55(1), 27-33.
10. Juul, J. (2018). *Agresivnost! Nov i opasan tabu?*. Split: Harfa d.o.o.
11. Katz, L. G., McClellan, D. E. (1999). *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije*. Zagreb: Educa.
12. Kosić, A. (2009). *Roditelji i nastavnici - partneri u unapređivanju odgojno - obrazovnog procesa u osnovnoj školi*. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 22, 227 – 234.
13. Levy, J. (1986). *Curriculum/instruction in conflict resolution for elementary and secondary education*. *Current Research on Peace and Violence*, 9(3), 145-158.
14. Ljubetić, M. (2011). *Partnerstvo obitelji, vrtića i škole*. Zagreb: Školska knjiga.
15. Modrić, N. (2021). *Upravljanje problemnim situacijama: UPS model*. Zagreb: dr. sc. Nevenka Modrić.

16. Moore-Mallinos, J. (2016). *Kad sukob prijeti prijateljstvu*. Zagreb: Neretva
17. Pečnik, N., Ajduković, M. (1993). *Nenasilno rješavanje sukoba*. Zagreb: Alinea
18. Petermann, F., Petermann, U. (2010). *Trening s agresivnom djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
19. Ručević, S., Duvnjak, I. (2010). *Povezanost reaktivne i proaktivne agresije, privrženosti i samopoštovanja adolescenata*. Psihologijske teme, 19(1), 103-121
20. Rumpf, J. (2006). *Vukati, udarati, uništavati: kako postupati s agresivnom djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
21. Schwartz, D., Dodge, K. A., Coie, J. D., Hubbard, J. A., Cillessen, A. H., Lemerise, E. A. i Bateman, H. (1998). *Social-cognitive and behavioral correlates of aggression and victimization in boys' play groups*. Journal of abnormal child psychology, 26(6), 431– 440.
22. Sindik, J. (2008). *Poticajno okruženje i osobni prostor u dječjem vrtiću*. Metodčki obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu, 3(5), 143-154.
23. Sindik, Z., Sindik, J. (2013). *Taksonomizacija nepoželjnih ponašanja i socijalnih vještina kod predškolske djece*. Zbornik radova Međimurskog veleučilišta u Čakovcu, 4(2), 123-127.
24. Skupnjak, D. (2020). *Rješavanje konflikata i vještine asertivnosti*. Varaždinski učitelj: digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje, 3(3), 98-116.
25. Slunjski, E. (2008). *Dječji vrtić zajednica koja uči, mjesto dijaloga, suradnje i zajedničkog učenja*. Zagreb: Spektar Media d.o.o.
26. Slunjski, E. (2013). *Kako pomoći djetetu da...stječe prijatelje i razvija socijalne vještine*. Zagreb: Element d.o.o.
27. Underwood, M. K. (2004). *Sticks and Stones and Social Exclusion: Aggression among Girls and Boys*. U P. K. Smith i C. H. Hart (ur), Childhood social development (533-548). Oxford: Blackwell Publishing.
28. Vasta, R., Haith, M. M. i Miller, S. A. (1998). *Dječja psihologija: moderna znanost*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)